

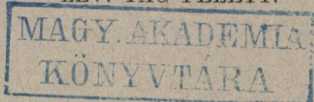
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

X. KÖTET. — 12. SZÁM.

EMLÉKBESZÉD
GRÓF ANDRÁSSY MANÓ

LEV. TAG FELETT.

BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA,

IG. ÉS T. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1901. április 29-én tartott összes ülésén.)

Ára 30 fillér.

BUDAPEST.
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
1901.

I. Korponay János lev. tagról. <i>Kápolnai Pauer István</i> lev. tagtól	— kor. 20 fill.
II. Suhayda János lev. tagról. Dr. <i>Konek Sándor</i> r. tagtól	— » 20 »
III. Morócz István lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól	— » 20 »
IV. Révész Imre l. tagról. <i>Ballagi Mór</i> r. tagtól	— » 40 »
V. Broca Pál külső tagról. <i>Lenhossék József</i> r. tagtól	— » 60 »
VI. Asbóth Lajos lev. tagról. <i>Kápolnai Pauer István</i> lev. tagtól	— » 20 »
VII. Ami Boué külső tagról. Dr. <i>Szabó József</i> r. tagtól	— » 20 »
VIII. Fabritius Károly lev. tagról. <i>Kozma Ferencz</i> lev. tagtól	— » 80 »
IX. Jerney János emlékezete. <i>Gyárfás István</i> lev. tagtól	— » 40 »
X. Mihályi Károly lev. tagról. <i>Domanovszky Endre</i> lev. tagtól	— » 20 »

I. Molnár Aladár levelező tagról. <i>Tanárky Gedeon</i> l. tagtól	— » 40 »
II. Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól	— » 20 »
III. Mailáth Gy. emlékezete. Gr. <i>Szécsen Antal</i> t. tagtól	— » 20 »
IV. Charles Róbert Darwin k. tagról. <i>Margó Tivadar</i> r. tagtól	— » 80 »
V. Wöhler Frigyes k. tagról. <i>Nendtvich Károly</i> l. tagtól	— » 20 »
VI. Érkövy Adolf l. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> l. tagtól	— » 20 »
VII. Zsivora György l. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> rendes tagtól	— » 40 »
VIII. Fenzl Ede k. tagról. Dr. <i>Haynald Lajos</i> igazg. és t. tagtól	— » 60 »
IX. Sainte-Claire Deville Henrik k. tagról. <i>Than Károly</i> rendes tagtól	— » 60 »
X. Mignet Ferencz k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> igazg. tagtól	— » 20 »

I. Tarczy Lajos rendes tagról. <i>Török József</i> r. tagtól	— » 20 »
II. Thiers Lajos Adolf k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> igazg. s tiszt. tagtól	— » 20 »
III. Lönnrot I. k. tagról. <i>Hunfalvy Pál</i> r. tagtól	— » 40 »
IV. Baintner János l. tagról. <i>Apáthy István</i> r. tagtól	— » 20 »
V. Guizot Ferencz k. tagról. <i>Trefort Ágoston</i> t. tagtól	— » 20 »
VI. Horváth Cyrill tiszt. tagról. Dr. <i>Pauer Imre</i> tiszt. tagtól	— » 20 »
VII. Davis József Bernát k. tagról. <i>Lenhossek József</i> rendes tagtól	— » 40 »
VIII. Vandrák A. lev. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> lev. tagtól	— » 40 »
IX. Konek Sándor r. tagról. <i>Kautz Gyula</i> r. tagtól	— » 20 »
X. Kruesz Krizosztom t. tagról. <i>Hollósy Jusztinián</i> lev. tagtól	— » 40 »

I. Zsoldos Ign. r. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	— » 60 »
II. Benfey Tivadar k. tagról. <i>Budenz József</i> r. tagtól	— » 20 »

GR. ANDRÁSSY MANÓ L. T. EMLÉKEZETE.

Br. RADVÁNSZKY BÉLA ig. és t. tagtól.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1901. április 29-én tartott összes ülésén.)

Ritkulnak a sorok, fogynak, egyre fogynak nagy időket látott embereink. Széchenyi István kortársai közül már alig él valaki, nem sok azon ifjabb követőinek száma sem, kik a lelkesedés tüzét Széchenyi lánglelkéből szívták és a vele való közvetlen érintkezés által élesztették.

Azon elhunyt társunk: gróf Andrássy Manó, kinek emlékeztétét óhajtom ma feleleveníteni közöttünk, ez utóbbiak közé tartozott.

A világot 1821. márcz. 3-ikán pillantotta meg Kassán. Gyermekkorát és első ifjúságát jórészt Oláhpatakon töltötte, tanulva az ismeretes író: Peregrínyi Elek vezetése mellett. Gymnasiumi tanulmányait Tatán, a kegyesrendiek convictusában fejezte be. Az egyetem tárgyait részben Budapesten hallgatta, itt nyerte a bölcsészettudorság oklevelét. Ezen időre esik szorosabb barátsága Lónyay Menyhérttel és Madách Imrével.

A mint láthatjuk, egyetemi tanulmányai és annak befejezése épen azon időre esik, midőn Széchenyi István legnagyobb fokú, majdnem lázas tevékenységet fejtett ki, mi természetesebb mint az, hogy a két idősebb testvér, Manó és Gyula az ifjúság egész hevével szívta magába Széchenyi vezéreszméit, tanításait.

Hogy Széchenyi útmutatása szerint külföldön is szerezzen tapasztalatokat, nagyobbbrészt atyja társaságában,

beutazta Német- és Franciaországot, valamint Angliát. Olaszországból az 1842. év végén küld egy barátjának terjedelmesebb levelet.¹⁾ Megmászva a Vezuvot és látva kitörését, áthajózik Sziciliába, onnét Malta szigetére.

Tapasztalatokkal megrakodva tér haza a következő évben. Itthon a többek között lovai futását szemléli a rákosi gyepen. Minden testedző sportnak: lovaglás-, vadászatnak nagy barátja lévén, később maga is nyeregbe ül és győzelemre vezérli lovát.

Élete utolsó éveiben, midőn a jockeyk súlyát már nagyon meghaladta, büszkén mutogatta azonkori karcsú arczképét és a tiszteletdíjat, a mit mint úrlovas nyert a pesti gyepen.

Hogy az alkotmányos élet gyakorlati titkaiba is be legyen avatva, Gömör vármegye tiszteletbeli jegyzője lett. Egy darabig tevékeny részt vett a közigazgatásban és a megyegyűléseken.

Majd ismét vándorbotot vett kezébe, beutazta Portugáliát, Spanyolországot. Átment Marokkóba, látni a keleti világnak egy darabját.

Itthon sem kelle tétlennek lennie, azon időben tág tere nyílt a tevékenységnek, sok mulasztást kellett pótolni. Nagy alkotások körül sűrögtek-forogtak a vezéremberek, a kisebbek is kivették részüket.

Élénk mozgalom volt észlelhető a művészet terén, valamint az irodalomban. Andrássy Manó mindezekben tevékeny részt vett, azonkívül hathatósan gyámolította a közintézeteket és buzgó előmozdítója lett minden hazafias irányú vállalatnak.

Atyja, gróf Andrássy Károly halálával, kit 1845-ben vesztített el, teendői megsaporodtak, a vagyon egy részének kezelése, a családi vasművek gondozása sok időt és tevékenységet igényelt.

Így mult el egy pár év, mire 1847-ben Torna vármegye követül küldte az országgyűlésre, 1848-ban ugyanazon vármegye főispánja lett és a főrendiházban foglalt helyet.

¹⁾ Kiadva névtelenül: Honderű 1843. I-ső félév 160., 236. l.

Szónoklatok helyett inkább torzképeket rajzolt az akkori mozgalmas idők alakjairól, melyeket a közönség nagy tetszéssel fogadott.

Azután kardot kötött, részt vett a többek között, Gyula és Aladár testvéreivel együtt, a Pákozdnál vívott csatában, hol mindhárman vitézül forgolódtak.

Midőn az 1849-ik év elején, az ő nézete szerint, az események és a vezető férfiak a nemzetet a törvényes útról leterelték, elhatározta, hogy külföldre megy és valósítja ifjúkori álmait, beutazza Indiákat, a keleti tündér birodalmat.

Határozata három nap alatt teljesen megszilárdult, útlelél után látott, hetednapra Bécsbe érkezett, de ott csak annyi időt töltött, mennyi ügyeinek rendezésére és az úti készülődésre kellett. Február elején már Londonba érkezett, hogy onnét a legelső, Bombayba induló hajóval útra keljen.

Midőn a hajó a parttól elszakadni és a sík tengernek eredni készült, az ő keblében is megrezdültek az érzékenyebb húrok. Fokozhatta ellágyulását azon intézkedése is, mely szerint leveleit, melyek meggyőződése szerint csak leverő tudósításokat tartalmazhattak, hogy útközben lelkét ne háborgassák, mind Calcuttába címezte, keleti zárándoklásának befejező pontjára. Egy évig, vagy tovább, semmi hír sem leend hazulról.

Wight szigetét elhagyva, a tenger folyton háborgott, csak a portugál partok irányában csendesült. Maltát elhagyva, ismét fokozott erővel tört ki a zivatar úgy, hogy Alexandria kikötőjétől nem távol, három napot volt kénytelen vesztegelni a gőzös, míg a hajókalauzt fedélzetére vehette.

Annál nagyobb örömmel időztek azután az utasok a mondott városban, később pedig Kairóban. A további utat, a Kairótól Suezig terjedő homoksivatagon keresztül, akkor még egy sajátyszerű omnibus alakú, döcögős kétkerekű, fedett talyigán kellett megtenni, mely elé jól ügető, erőteljes négy lovat fogtak.

Sueznél ismét gőzhajóra szállva, különös benyomást tett, hogy az európaiak jórészt eltűntek a hajós népség

sorából, pótolva egy egész keleti világ által. Adentől kezdve Ceylonig tükörsíma tenger kárpótolta az előbbi viharokért az utasokat.

Ceylon szigetét, a földi paradicsomot márczius utolsó napján pillantották meg. Utasunkat teljesen magával ragadta a teremtésnek e pazar szépségű remeke.

A legnagyobb gyönyörrel élvezi itt a természet szépségeit, elragadtatással, határtalan lelkesedéssel írja le a látottakat.

Megtekintvén a sziget egy részét, a látnivalókat, vadászatra gondol, melyben szívesen kezére járnak a letelepedett európaiak.

Lóhátan, társaságban vadászva Newerre-Ellya környékén ejtették el az első szarvast. De nagyobb vadra vágyott. Az első elefántvadászat Bedulától két napi járó földre eredménytelen maradt, a második szintén. A harmadik vadászat kezdetén, nagy távolságból, kilőtt egy szép szarvast egy elrohanó csapatból. Ez a sikeres lövés nagyban emelte tekintélyét a benszülött hajtók és fegyverhordozók előtt.

Logalla vidékén fényes eredmény jutalmazta fáradozásait, Andrassy egy nap alatt öt elefántot lőtt, vadásztársa, az angol főnök kettőt, egy kis elefántborjút pedig elevenen fogtak el. A következő napon három nagy elefánt volt vadász-zsákmánya, az egyiket, egy sebesültet abban a pillanatban lőtte le, midőn vadásztársára rohant, hogy őt eltiporja.

Ez eredményes mulatság után Ceylont nem sokára elhagyva, Singapooreon át Jáva szigetére utazott.

Itt hetekig időzve, részt vett egy úgynevezett nemzeti ünnepen, egy lóhátan és bivalyhátan tartott szarvasvadászaton, melyet egy benszülött főnök rendezett. Az európai vendégek azonban nem nagy mulatságot találhattak ebben, mert szokatlan volt nekik, kemény szájú lovakon szórén ülve, két láb hosszú kardforma késsel a szarvast levágni.

A jávai tigris- és rhinocerosvadászatok többnyire eredmény nélkül végződtek, végre azonban mégis sikerült lelőnie egy nagy és egy kicsi rhinoceroszt.

Izgalmas, de eredményes vadászat volt krokodiljának lövése, főként annak hajón való üldözése, miután a parton megsebesült vad a vízbe menekült, melybe azonban a víz szélén sikerült egy hosszú kötéllel ellátott szigonyt ütni.

Bataviát elhagyva, Singapoorenál kikötve, Chinának veszi útját.

Hongkong révében ismét egészen más világ tárul utasunk elé. A gőzhajót fülsiketítő zsvajjal veszi körül a kék ruhás chinaiak sajks hada, nagy lármával kínálgatva mindenféle eladó portékájukat.

Ez alatt az utasok még a fedélzeten értesülnek arról, hogy egy héttel azelőtt ismét kitört a chinaiaknak európai-gyűlölete, sétalovaglás közben megölték Makao portugál kormányzóját.

Az utasok egyértelműen azt határozták, hogy ily körülmények között nem tanácsos Hongkongban fogadóba szállni. Erre Andrássy Manó is elfogadta utitársának, egy amerikai theakereskedőnek meghívását, hogy szálljon hozzá, az ő makaoi házába, mely szükség esetében védelmezhető is.

Makao egyhangú életét hamar megunva, néhány nap mulva visszatért Hongkongba, a mely város nyüzsgő eleven-ségével inkább megnyerte tetszését. Felkereste ott egy chinai arczképfestő műtermét. Rendelt is néhány képet a chinai népeletből, jóllehet hideg és kifejezés nélkül való alakoknak találta a művein lévő embereket.

Kantonba egy szűk és piszkos kis gőzhajón jutottak, de a várost érdemes volt megnézni. Hongkongba visszatérve, szívesen időzött hosszasabban az érdekes városban.

Innét Singapooreen át ismét Ceylonba ment, hogy onnét Calcuttába utazzék.

Darab idő mulva Murserabatba igyekezett, egy indus fejedelem pazar fényű udvarának látására. Megérkezése után néhány nap mulva épen egy fényes udvari ünnep tartatott díszmenettel. Alkalma nyílt itt a keleti fejedelemnek oly egyszerű pompát kifejteni, a minőt európai szem alig láthatott.

Emelte a menet fényét száz darab pompás kantárvatú, ezüs nyerges vezeték paripa és ötven szép nyergelésű teve.

Nincs nép, mely káprázatos és tündöklő színeivel ehez fogható fényt tudna kifejteni.

Egy nem sikerült tigrisvadászat után, visszatért Calcuttába. Ott várták levelei, ott értesült Magyarország romlásáról. Ezeknek hatása alatt hagyta el e gyönyörű világrészt, hogy szomorú hazájába térjen.

Haza érkezése után nem sokára, egy abban az időben páratlan díszművel¹⁾ ajándékozta meg irodalmunkat. A helyszínén készített rajzainak és vízfestményeinek színnyomatai díszítik a munkát.

Útjának egész leírása érdekes és vonzó, nyelvezete ugyan sokszor darabos, főként az akkori időben nyelvünk szépségének rovására felkapott, helytelen képzésű új szók használata által.

Ettől eltekintve eleven, színgazdag képekben írja le a látottakat, a felesleges részleteket elkerüli, megjegyzései élénk megfigyelő tehetséget tanúsítanak.

Mindent meglát a természet szépségeiben, a kiválóbb fákban, növényekben gyönyörködik. Figyelmére méltatja a benszülöttek életmódját, szokásait, erkölceit, a különböző törzsek fajjellegét. Vizsgálja az idegen-uralmat, annak kormányzó rendszerét, az egyes birtokosok, ültetvényesek gazdálkodását, a kávé-, thea-, indigó-ültetvényeket és azok kezelését. A kereskedelemnek minden ágára kiválóan szemet vet.

Midőn Ceylon szigetének magas hegységei között lovalgolvá, nagy kiterjedésű vaskő-telepekre bukkant, azonnal vasgyár alakítására gondolt. Közölte ezt utazótársával, az angol kerületi főnökkel, de nagy csodálkozására ez azt mondá, hogy vasgyár nem fizetné ki magát Ceylonban, mert a benszülöttek vasszükséglete oly csekély, hogy azt a meglévő apró olvasztók bőven fedezik, az európaiak pedig megkapják olcsón Angliából kitünő minőségben.

Másnap alkalma volt egy ilyen indus vaskohót látni, az olvasztó kemencze alig egy láb széles, a belé vetett

¹⁾ Gróf Andrássy Manó. Utazás Kelet-Indiákon, Ceylon, Jáva, Khina, Bengal. Pesten, 1853. Emich Gusztáv.

apró szenet kézi fújtatókkal élesztik, sőt néha szárított trágyával tüzelnek, így nyert vasuk mégis kitűnő.

Ceylon közigazgatása ellen nincs kifogása, a hivatalnokok mind kiválóan betöltik helyüket és az állami jövedelmekből sok befektetést, sok áldozatot hoznak a benszülöttek javára.

Jáva szigetén ellenben különösen elégedetlen a holland adózási rendszerrel, mely a benszülöttek adójának beszedését benszülött kerületi főnökökre bízva százalék fejében.

Ezek azután állásukat szipolyozásra használják fel, némelyik a százalék címén két-háromszázezer forint jövedelmet is szerez évenként. Ezen főnökök többnyire régi apró benszülött fejedelmek ivadécai lévén, ezen a címén és fényes udvartartásuk révén nagy tekintélynek örvendenek a lakosság előtt.

Másik fő kifogása a benszülöttek kényszermunkája, a mennyiben meghatározott alacsony napszám mellett kötelesek az ültetvényekben dolgozni. A kormány által fenntartott kávébab egyedáruságot is elítéli és hozzáteszi, hogy ezen rendszer mellett Jávában a kávéültetvények mind elvannak hanyagolva, Ceylonban pedig már szebb nem lehetne. Ez a szabad verseny eredménye.

Kantonban az ügyesen készített chinai iparczikkék ragadják meg figyelmét. Fa faragványok, rhinoceros szarvából készült faragott serleg, finom művű legyezők, fénymázás készítmények, selyemszövetek, ezüstből vert ötvösművek, szebbnél szebb porcellánok látásában gyönyörködik.

Említi utasunk, hogy a régi chinai porcellán, otthonában is igen keresett és becses czikk, mert sokkal finomabb mint az újabb készítmények. Magyarázatát is adja ennek, régen a kiásott porcellánföld 30—40 évig hevert a szabadban, ellenben utazása idején néhány hét alatt már mint kész árú kerül forgalomba, oly nagy lévén a kereslet, hogy a nyers anyagot nem hevertethetik.

Alapos megfigyeléseket tesz Chinának Európával folytatott kereskedelmére, Kantont nem tartja a theakereskedés összpontosítására alkalmas helynek.

A katolikus missionáriusok chinai gyermekmentő pénzgyűjtésére azt jegyzi meg, hogy arra, mint egy czélt tévesztett dologra, egy magyar se adjon, hanem adja inkább saját felvidéki szegényeink inségének enyhítésére.

Ezután nem sokára Calcuttába ért, a nevezetességek megtekintésén kívül idejét az ott élő angolok és benszülöttek életmódjának megfigyelésére fordítja. A nagy muzeum híres könyvtárának megtekintése alkalmából a könyvtárnokkal Kőrösi Csoma Sándor munkásságáról beszélnek. A felügyelővel pedig megállapodik abban, hogy a mi nemzeti muzeumunkkal csereviszonyba lépjen. Ez ugyan nem sikerült, mert muzeumunk pénz hiányában nem fogadhatta el az ajánlatot.

Calcuttát és vidékét valamint az ottani életet annyira kellemesnek találta, miként nem győzött eléggé csodálkozni azon, »mikép vágyakozhatik oly epedve az angol, e mosolygóg alól, szomorú, ködös honába«.

Utasunk alig birt eltelni e gyönyörű világgal és mintegy fájlalta, »miért nem született, miért nem élhet itt ez örökzöld édenben, ez illatos virányokon.«

Bizonyára nagyobb volt fájdalma, midőn itthon letarolt mezőinkre lépett és széttekintett a kietlen pusztaságon.

A közelet szünetelt, az alkotmány romban hevert, a munkálkodás lehetősége igen szűk térre szorult.

A Tiszaszabályozás folytatása, újjá szervezése nem ütköztetvén politikai akadályokba, ennek szentelte tevékenységét, ezt vitte többedmagával ismét dülőre.

Nagy fordulópont életében az 1855. év, akkor vette feleségül gróf Pálffy Gabriellát, a kiváló szépséget.

Nem maradhatott azonban folyton a kedves családi otthonban, időről időre a velejte-hardicsai falkavadászat is elszólította.

Ezen falkát 1852-ben alakította gróf Andrássy Aladár. Érdekes, hogy a környék köznépe — mint az említett tulajdonostól hallottam — azt hitte, hogy az 1848/9-ki hadjáratban való részvételéért büntetésből kell gróf Andrássy Aladárnak állandóan 30 kopóval lovagolnia.

Pedig e mulatság lovas embernek nem csak élvezet

volt, hanem egyúttal politikai összejövetel helyéül is szolgált, épen úgy mint pár évvel később a csákoí vadásztanya.

Azon szomorú időszakban, midőn a magyarnak a külföld előtt azt is bizonyítania kellett, hogy nemzete még létezik, épen a csákoí vadásztársaságnak egy része vállalkozott ennek tanúsítására.

»Hazai vadászatok« czímmel 1857-ben egy nagy díszmunka hagyta el a sajtót, magyar és francia nyelven egyszerre jelenve meg.¹⁾ A pompás kiállítású művet huszonöt színnyomatú kép díszíti. A képek eredetijét B. Orczy Béla, Weber, Markó, Sterio, Molnár és Lotz festették.

A címnap előtt ott pompázik gróf Széchenyi István lovas arczképe, a gróf Andrássy Manó által készített kép után festette Sterio.

Gróf Széchenyi István arczképét nem ok nélkül tették czimképül. Ha a címnapot elfordítjuk, ott találjuk gróf Andrássy Manó által írott következő előszót:

»A hol szebb életet, nagyobb virágzást akar kifejleszteni a gondviselés, ott eszközül eleve teremtet indító és kiviteli erővel megáldott szellemet. Ez ihletes tünemény szemlátomást észlelhető a nemzetek történetében.

»Nálunk is nem oly régen, midőn hanyatló hazánk és trespdő nemzetiségünk mentő kart, felüdülést igényeltenek: megteremté és pályára szólítá a gondviselés Gróf Széchenyi Istvánt, hogy legyen választott eszköz, *ki felrázza dermedt aléltságából a magyart*, indítsa virágzásnak hazáját, fejlődtesse nemzetét, hajdani korának dicsőségére, hogy a nemzet, a mely az európai országok között első helyen tündöklött akkor, ezentúl is állja meg helyét a század műveltségének színvonalán.

»Igen! Széchenyi szava, iratai, tevékenysége ébresztének nálunk közügy iránt részvétet, Széchenyi fölléptére támadt hazaszerte élénkebb mozgalom, Széchenyinek hatékony szelleme ébreszte újból igazi közéletet, lánglelke taníta

¹⁾ »Hazai Vadászatok és Sport Magyarországon.« Pest, 1857. Geibel Armin. Imp. folio. Írták: Gr. Andrássy Manó, b. Orczy Béla, báró Podmaniczky Frigyes, gróf Sándor Móricz, Szalbeck György, báró Wenkheim Béla, gróf Festetics Béla.

meg mindnyájunkat, *hogyan kell szeretni a hazát, példájával mutatta meg, miként lehet munkálni nemzetünk javára.*

»Tudós társaság, központi vasút, lánczhid, folyam-szabályozás, kaszinók, lóverseny, hitel, gőzhajózás, selyem-termelés, gazdasági egyesület, a közlekedés, alagút, mind Széchenyi kezdeményezése s jobbára kivitt műve, az övé és — tekintve vajmi sokszor feltűnőleg nehéz viszonyait — ama, gyakran ok nélkül kárhoztatott aristokrátiáé, mely hazánk javára áldozni soha sem vonakodott.

»Mivé lőn a hatalmas szellem? fájdalmunk mondja meg, — *mi lesz törekvéseinek végeredménye? a mindenható kegyelmétől függ.* Fátyol fűdi a gondviselés szándékát. *Bizonyos csak annyi, hogy a mely nemzetnek szép multja van, annak van jövője is.*

»Pártoljunk tehát mindent, mi szép, igaz és jó; törekedjünk mindenben elérni más művelt országokat — gyulasztva mindég hazaszeretettől — szabályozgassuk folyamainkat, gazdálkodjunk értelmesen, tenyészszünk jó lovakat, jöjjünk össze a pesti gyepen, vadászgassunk s irogassunk mindezekről — szóval munkálkodjunk, szakadatlanul szemünk előtt tartván Széchenyi jelszavát:

»Ki mozog, az élni meg nem szűnt.«

Ezen előszóba van foglalva Andrassy Manó egész programja. Széchenyit kell követni, az általa mutatott utakon kell haladni az egyeseknek, hogy a nemzet boldogulhasson.

Széchenyi némely vezéreszméjének valószínűsítésére különben is kiválóan alkalmas egyéniség volt Andrassy Manó. Kevés emberben volt annyira kifejlődve a fajszeretet mint ő benne, valóságos tehetség volt az iparfejlesztés és a nagy gyáripar megteremtése körében, harmadsorban pedig nagyon értette, hogy értelmes gazdálkodás és a jövedelemhez mért aránylagosan takarékos életmód által miként lehet vagyónát szaporítani.

Igaz marad az, hogy az egyesek vagyonosodása öregbíti a nemzetek erejét, erős pedig manap csak vagyonos nemzet lehet.

Az előszón kívül az említett könyvben: »Medvevadászat«, »Tűzokvadászat«, »Farkasvadászat«, »A halászat« és »A csárda« című öt cikk származik Andrássy tollából.

A leírásokat alapos megfigyelés, élénkség és jóízű humorral fűszerezett előadás jellemzik, melyekben fel-felcsillan, akaratlanul is, a fajszeretet és a mélységes ragaszkodás a hazaihoz. Különösen szépen írott, eleven képet tár elénk a könyv utolsó cikkében: »Az alföldi csárda« és a »Magyar táncz« leírásában.

Ezen díszművek kiadása körül szerzett érdemeit Akadémiaunk 1858-ban levelező tagsággal jutalmazta. Székfoglaló értekezését 1860-ban jún. 11-ikén¹⁾ tartotta meg, ismertetve saját régiséggyűjteményét, melynek kapcsán indítványozta egy évenként négy füzetből álló archaeologiai értesítő kiadását.

Az erre következő évben meg is kezdte az »Archaeologiai közlemények«-ben régiségtárának leírás- és rajzban való kiadását, de az ismeretlen érmek és történelmi gyűrűk közlésénél tovább, sajnos, nem haladt.²⁾

Ugyanezen időre esik politikai láthatárunkon a hajnalodás. Az 1860 év végén Andrássy Manó kineveztetett Zemplén vármegye főispánjává. A kinevezés leírhatlan lelkesedést keltett annál is inkább, mert az év elejétől, midőn a gazdasági egyletet megalakította, a parnói kastély már amúgy is találkozóhelye volt Zemplén rendének.

A székhelyre való fényes bevonulás decz. 16-ára, a beiktatás 17-ére esett. Ez volt a nagy nap, mikor a vármegye feltámadt halottaiból. A vármegye-ház terme megtelt díszmagyarba öltözött urakkal. A főispán beszédét hálaadó imával kezdte, *melyben megköszönte a teremtés Urának, hogy végre e nemzetet az ígért földre vezette*, azután megható szavakkal festette a múltak szenvedéseit.

A vármegye szervezésében nagy tevékenységet fejtett ki, az egész vármegyének ő lett központja, nagy munkájában, a társadalmi erők összegyűjtésében, lelkes társa volt felesége.

¹⁾ Pesti Napló 1860. év jún. 13-iki szám.

²⁾ II. köt. 47. l.

A feltámadt vármegye azonban ezúttal még rövid életű volt. Az adószedés és újonczállítás körül folyt vitás álláspontok és ellentállás okából 1861. június 30-kán kirendelt katonaság foglalta el a vármegyeházát és a tisztviselőket kiszorította.

Másnapra gyűlés volt hirdetve. Komáromy József alispán a kegyesrendiek főnökét kérte fel, engedné át nagytermüket a gyűlés céljaira. A vármegyei bizottmány tagjai a rendházban gyűltek össze, de itt sem volt békességük, mert alighogy az alispán a gyűlést megkezdve a főispán is megérkezett, megjelentek a zsandárok és a katonaság — a gyűlés kellő tiltakozás után eloszlott.

Az utolsó bizottmányi gyűlés november végén volt, de ezen a főispán már nem elnökölhetett, mert kinevezése visszavonatot. A vármegye közönségével azontúl mint a gazdasági egylet elnöke tartotta fenn a kapcsolatot.

Midőn az alkotmány az 1867. évben visszaállított, mozgalom indult meg Zemplénben, hogy ismét ő legyen főispán. Kivánságukkal elkéstek, mert Gömör főispánjává lett kinevezve, az is maradt 1867-től 1872-ig. Ezen időben különben is sokkal szivesebben időzött ő Oláhpatakon, később meg betléri kastélyában, virágzásnak induló vasolvasztói is oda vonzották.

A gömöri főispánságról való lemondása után még egyszer, de rövid időre Zemplén élére kerül, az 1872. április havában tartott beiktatás alkalmával régi vármegyéje épen oly szeretettel üdvözli főispáni székében, mint 12 évvel azelőtt. De az őt ott környező népszerűség és szeretet sem bírhatta rá a hosszabb maradásra, 1873. augusztus havában lemondott. Visszavonult a magánéletbe, uradalmi és gyári vezetésének szentelve idejét.

A közelet küzdőterére 1881-ben lépett ki ismét, midőn a rozsnyói kerületben képviselővé választatott. A szabadelvű párt soraiban foglalt helyet. Képviselői kötelességeit mindig buzgalommal teljesítette, megyéje, kerülete érdekeinek folyton erélyes szószólója volt. Mint szónok nem volt kiváló, akadozó előadása gátolta ebben, de azért elmés, ötletdús beszédeinek mindig megvolt a kellő hatása.

Az általános politikai kérdések kevésbbé érdekelték, de ha ipari vagy közgazdasági kérdések fordultak elő, ezen a téren szerzett bő tapasztalatait és kiváló szakismereteit mindig súlylyal tudta érvényesíteni. Meggyőződését mindig nyíltan kimondta. A pénzügyi bizottságnak nagyon szorgalmas tagja volt és ott mindig az államháztartásban követendő takarékoság mellett szállott síkra. A bányászat és kohászat kérdéseiben pedig mint elsőrendű szaktekintély volt ismeretes.

A közpályán szerzett érdemeinek elismeréseül 1887-ben valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal ruháztatott fel.

Mint képviselő természetesen Budapesten lakott. Mérlegutczai kissé ódonszerű palotája egy kis muzeum volt. Értékes képtárán kívül, magánembernél párját ritkító műkincseket gyűjtött össze. A legnagyobb súlyt a régi magyar ötvösművekre fektette. A régi magyar ezüst ivóedények különféle alakú poharak, kupák, serlegek, tálak és tányérok, Zápolya János nagy poharaitól kezdve, II. Rákóczy Ferencz idejéig szép sorozattal voltak képviselve.

Női ékszerek, történelmi értékű gyűrűk, díszruhához való mentekőtök, övek, forgók, nem csak egynéhány embert díszíthettek volna fel.

Régi magyar kardok és egyéb fegyverek, ezüst buzogányok, I. Mátyás király nyerge, díszes lószerszámok, eredeti tárogaók, nagyban emelték a gyűjtemény becsét. Bebek sisakja, a Miksa császár és a Bebek-féle ágyúk. Krasznahorka várával együtt családi örökség, de a Zápolya-féle ágyú szerzemény.

Fajszertetete még a régiségek gyűjtésénél is nyilvánult, jóformán csak magyar régiségeket gyűjtött. Külföldi műkincseit, kivéven a keleti utazásaiból hozott gyűjteményeket, egy ízben el is adta. A szép magyar ezüstműveket kész volt mindég túlfizetni. Egy református egyház egyszer el akarta adni még meglévő feliratos fedeles ezüst serlegeit, melyeket I. Rákóczy Györgytől kapott volt. Elöttem történt a vásár, legalább is háromszoros árt adott a négy serlegért, csakhogy valamikép külföldre ne kerüljön, mint megelőzőleg a másik négy darab.

Sokszor látom most is magam előtt erőteljes alakját, a mint muzeumában körülvezet, örömmel szedve le egy-egy újabb szerezményt, melyről véleményemet kérdi.

Erőteljes alakja mellett kissé nyugtalan természet volt, ha valami munka nem kötötte le, nem szeretett huzamos ideig egy helyen tartózkodni. Ez a benne lévő hajtó erő vitte az 1891. év tavaszán Olaszországba. Útközben egy veszélyes kelés támadt nyakán, nem törődve vele, elhanyagolta, már Görzben nagy betegen szállott ki a vonatból. Nem volt már operatio által sem megmenthető. Néhány nap múlva, április 23-kán meghalt.

Roppant tevékeny és szívós akaraterejű férfi szállt vele sírba. Évről évre növelt birtokaiban ő maga volt az intéző erő és az akarat, személyében összpontosult az egész kormányzás.

Gömörvármegyei vasbányáit és vasolvasztóit ő tette jövedelmezőkké, a legapróbb részletekig ismert ott minden műveletet és nagy szakismerettel párosult gyakorlati ismereteivel befolyt azoknak fejlesztésére. Kohóinak számát nagyon megnövelte, a berzétei, gombaszögi és vígtelki olvasztók megvásárlása és a sajói építése által. Neki köszöni létesülését a salgó-tarjáni vasfinomító, a Rudobányán lévő régóta elhanyagolt vastelep megszerzését követték az ott felépített jelentékeny pörkölők. Élete vége felé még a Szerencsen felállított czukorgyár létesítése körül is sokat fáradozott.

Földbirtokai számát is növelte. Megszerezte Zemplénben a mező-laborczi, Tornában a szádvári uradalmakat. Valamennyi szerzeménye között az egyik ősétől idegen kézre került Betlér megvételében találta legnagyobb örömét. A még meglévő, de meglehetősen elhanyagolt kastélyt átépíttette. Ettől kezdve ez volt állandó és kedvelt falusi lakása. Itt gyűltek össze évenként a vendégek a gömöri és szádvári erdőségekben tartatni szokott híres medvevadászatokra.

A ki anyagilag ennyire előre mehet, annak minden esetre jól számító, takarékos és szerzeményeiben éles szemű embernek kell lennie. Ezért tartották többen Andrássy

Manót a fősვნénységig menő, önző jó gazdának. Ez pedig nézetem szerint épen nem volt természeté. Az is bizonyítja ezt, hogy oly czélokért, melyeknek közügyre hasznos voltát belátta, vagy oly eszmékért, melyek lelkesíteni tudták, ott soha sem riadt vissza az anyagi áldozattól. Pályája kezdetén nem egy fiatal, de tehetséges művész tehetett volna bőkezűségéről tanuságot.

Emlékezetét nem végezhetem be méltóbban, mintha magunk elé állítom őt *mint szabadon gondolkozó magyart*, emléküinkbe idézvén 1891. február 18-án, az országgyűlésen tartott utolsó beszédjének végső mondatait:¹⁾

»..... A miniszter urat arra vagyok bátor felkérni, hogy a herczegprimás kinevezésénél tekintettel legyen arra, hogy a ki e méltósággal felruháztatik: az mennél közelébb lakjék azon körhöz, a melybe állásánál fogva tartozik. Meg vagyok győződve, hogy ha a herczegprimás Budapesten laknék, egyes kérdések, melyek az utóbbi időben felmerültek, nem élesedtek volna ki annyira.

Ezen áthelyezésnek semmi akadály sem áll az útjában. Ott van a Mátyás király temploma; ott van Budán a primási lak és ott van azonkívül a budai városháza is, a mely e célra megszerezhető. Nem volna szükséges azért a káptalant is áthelyezni; elég, ha az érsek és herczegprimás Budapestre helyezi át székhelyét és a helyett, hogy az esztergomi basilikára nézzen, mely Rómára emlékezteti, tekintsen a Mátyás király templomára és az azalatt fekvő parlament-épületre, mely Magyarország alkotmányosságára fogja emlékeztetni.«

Ez volt hattyúdala!

¹⁾ Képviselőházi Napló 1887—1892. orszgy. 22. köt. 176. 1.